

AZ „ORSZÁGGYARAPÍTÓ” ÉS A GAZDA
Horthy Miklós délvidéki látogatása (1941. július 27.)

OLASZ LAJOS

ABSTRACT

After the reannexation of Southland, they wished to provide country-wide resonance within the frames of a big celebration to the newer territorial growth. The event taking place with the participation of the regent built on the harvest festival of the folk tradition. Thus the Fest of the Hungarian Bread was organised with bright appearances in Subotica. Several important role-players of the Hungarian public life were present at it with the lead of Bárdossy head of the government, and the radio broadcasted it. It was directed to the inhabitants of a country entering war. It reinforced for them that the war took place for the protection of the country, that every citizen must take a hand in it, that the calling of the Hungarians was to be the fighter and the farmer, which was represented by the person of Miklós Horthy the best. The bright celebration, the ploughmen's big parade served as propaganda for the political system for the country entering the war of the great powers.

A német haderő április 6-án támadást indított Jugoszlávia ellen. Április 10-én Zágrábban horvát politikusok deklarálták a Független Horvát Állam megalakulását, amivel a királyi Jugoszlávia korábbi formájában megszűnt. Április 11-én Horthy Miklós hadparancsot intézett a honvédséghez, amelyben elrendelte a korábban Magyarországhoz tartozó délvidéki területek birtokba vételét. A déli határon felvonult

magyar erők, a 3. hadsereg és az I. gyorsadtest csapatai a határvadász egységekkel ezen a napon elfoglalták a jugoszláv határvédelem első vonalát, a karaulák övét, másnap pedig támadást indítottak az Észak-Bácskában kiépített erődvonat ellen. Az éjszaka folyamán azonban a jugoszláv haderő kiürítette az erődvonat, és megkezdte a kivonulást a Bácskából és a Dráva-szögből. Az előrenyomuló magyar csapatok csak néhány helyen ütköztek szervezett ellenállásba a szerb utóvédek vagy a főerőktől leszakadt katonai alakulatok részéről. Április 12-én Szabadka körzetében, a város pályaudvara térségében voltak komolyabb harcok, majd Topolya és Kishegyes között, 13-án Petrőcnél, illetve a szenttamási híd térségében ezred erejű jugoszláv erőkkel csapott össze a honvédség.¹

A magyar csapatok előrenyomulását, a terület pacifikálását a csapattestüktől elszakadt katonákból, az irreguláris csetnik szervezet tagjaiból, a dovoljácokból álló fegyveres csoportok által végrehajtott tűzrajtaütések, a nagyobb településeken pedig orvlövészakciók nehezítették. Április 13-án Csantavér, Zenta és Pacsér térségében folyt élénk gerillaharc. Egyedül Pacsér északi részének megtisztítása során 66 szerb fegyveres esett el és 200 került fogságba. Április 13-án éjszaka és 14-én Zomborban, valamint Kúla, Sztapár, Gombos és Hódság körzetében voltak nagyobb arányú csetnik-harcok, de a már két napja elfoglalt Szabadkán is kiújultak a lövöldözések. A honvédséget nem készítették fel kellően a városi harcra, illetve a gerilla harcmodor leküzdésére. A katonákon esetenként eluralkodott az orvlövész-pánik, ami összevissza lövöldözéshez, valamint helyenként a szerb lakossággal szembeni túlzott erőszak alkalmazásához, megtorlásokhoz, példastatuáláshoz vezetett.²

A honvédség vesztesége a Délvidék visszafoglalása során 729 fő volt (21 tiszt, 708 fő legénység), ebből elesett 126 fő (7 tiszt, 119 fő legénység), súlyosan megsebesült 241 fő (2 tiszt, 239 fő legénység). A szerb katonai veszteségek pontosan nem ismertek. Az irreguláris erők, illetve a civil lakosok vesztesége egyes adatok szerint 2870 fő volt. A harcok során elesett 1122 fő, statáriális eljárás során elítéltek és kivégeztek 313 gerillát, 1435 civil pedig a gerillák támogatása, a szerb vagy zsidó származása, illetve a kommunista nézetei miatti megtorlás során veszítette életét, vagy a tűzvonalba kerülve a harcok vétlen áldozatává vált.³

A Délvidék megszállása nem emlékeztetett a honvédség felvidéki vagy észak-erdélyi bevonulására, nemcsak a jugoszláv erőkkel néhány helyen lezajlott komolyabb összecsapások, hanem a kiterjedt gerillaharc, valamint egyes helyeken a szerb (esetenként német) lakosság részéről megnyilvánuló ellenséges magatartás miatt. A magyarok nagy lelkesedéssel fogadták a bevonuló honvédalakulatokat. A túlnyomóan magyar többségű településeken a nemzetiségi lakosság is elfogadta az új helyzetet. A vegyes etnikai összetételű, nem magyar többségű településeken azonban gyakran konfliktushelyzetek alakultak ki, nagyobb bázisa volt a gerilla- és orvlövész-akcióknak, illetve a nemzetiségi lakosság részéről magyarelles demonstrációkra került sor.⁴

A fegyveres harc megszűnte után, május folyamán a magyarlakta településeken helyi felszabadulási ünnepekre került sor. Szabadkán május 4-én szerveztek felszabadulási ünnepélyt. A rendezvény 11 órakor a *Himnusz* eléneklésével kezdődött. Az ünnepi beszédet a magyar honvédség köszöntésére a Frontharcos Szövetség elnöke, Fehér Ferenc tartotta. Ezután szavalatok következtek, majd Szabadka lakossága nevében Pataky Antal, a Szabadkai Magyar Olvasókör elnöke beszélt. A köszöntésekre a 3. hadsereg parancsnoka, Gorondi-Novák Elemér altábornagy válaszolt. Ezt követően a 9. gyalogezred alakulatai díszfelvonulást tartottak. A rendezvény végén a *Szózat* következett, az eseményen több mint 20 000 ember vett részt. A következő hetek során hasonló ünnepség színhelye volt Magyarkanizsa, Apatin, Martonos és Újverbász. Újvidéken, május 21–22-én tartottak felszabadulási ünnepséget, ahol az első napon hivatalos programra, üdvözlő beszédekre, katonai parádéra, este fáklyásmenetre került sor, a második napon pedig a honvédzenekek utcazenéje és néppünnepele következett.⁵

A Délvidék visszacsatolása fontos politikai és propagandaszerepet játszott, különösen az Erdélyt kettéosztó, Dél-Erdélyt román kézben hagyó második bécsi döntés keltette hiányérzet (csalódottság) után. A Délvidéken a magyarlakta terület és az egykori magyar államhatárok jórészt egybeestek, a német csapatok által megszállt Bánátot nem tekintve, a revízió tehát teljes körű volt. Az érintett területen relatív magyar többség volt, és a visszafoglalás nyomán mintegy félmillió magyar került vissza az anyaországba. A Délvidékre kibővült magyar állam regionális középhatalommá erősödött, igaz, éppen Jugoszlávia széthullása révén. Mindez, a korábbi területi visszacsatolásokhoz hasonlóan, nagyszabású győzelmi ünnepség megszervezésére ösztönzött. Volt azonban több körülmény is, melyek inkább visszafogott, a katonai siker helyett a békés célokat hangsúlyozó rendezvényt tettek indokolttá.⁶

Teleki Pál tragikus halála országszerte nagy megdöbbenést keltett. Az ország presztízsét és külpolitikai mozgásterét nagyban szűkítette, hogy a brit kormány megszakította a diplomáciai kapcsolatot. A honvédség szereplése korántsem volt problémamentes, számos szervezési, vezetési és fegyelmi gond merült fel. A széles körben kibontakozó gerillaharc komoly zavart okozott a terület birtokbavétele során. Az ellenállás felszámolására tett katonai lépések ártatlan civil áldozatokat is követeltek. A katonai közigazgatás újabb feszültségeket generált, élezte a viszonyt a többség és kisebbségek között, de több területen korlátozta a magyar lakosság lehetőségeit is. Bonyolította a helyzetet a Szovjetunió elleni német támadás, amihez Magyarország június 27-én csatlakozott, belépve ezzel a nagyhatalmak háborújába.⁷

Mivel a fegyveres ellenállás április végére megszűnt, és a május–június viszonylagos nyugalomban telt a Délvidéken, július 1-jén Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter a polgári közigazgatás bevezetését kezdeményezte. Ezt azonban nemcsak a Honvéd Vezérkar főnöke ellenezte, akinek a katonai közigazgatás időszakában

döntő befolyása volt a politikai, gazdasági és kulturális kérdésekben is, hanem Bárdossy László miniszterelnök is halogatta. A kormányfő várni akart a visszacsatolás törvényi deklarálásával, mert a németek által megszállt Bánát sorsa még nem dőlt el, és a kormányfő (a német ígéretekbe kapaszkodva, illetve a magyar hadba lépés ellentételezését remélve) bízott ennek a régióknak a visszaszerzésében is.⁸

Júliusban azonban ismét fellángolt a szerb ellenállás. A jugoszláv Kommunista Párt július 4-én felhívást adott ki a megszállók elleni harcra. A párt és ifjúsági szervezete a Bánátban és a Bácskában is megkezdte 3-5 fős akciócsoportok szervezését, melyek elsődleges feladata szabotázsakciók végrehajtása volt, köztük a learatott gabona felégetése. A merénylők tüzet gyújtottak a kazlak között, a szérűskertekben. Kénes gyufával teli dobozokat rejtettek el a cséplésre váró asztagokban, petróleummal átitatott kócba csavarva. Ezek a cséplőgépekben kigyulladtak, és akár az egész berendezés leégését vagy nagyobb tüzet is okozhattak. Az első akcióra július 19-én éjszaka került sor, Óbecse határában, ahol egy nagyobb ifjúkommunista csoport két tagja követett el terménygyújtogatást. A csoportból később – több hasonló akció után – 22 főt elfogtak. November 8-án statáriális eljárás keretében 16 főt halálra ítélték, és 13-at ki is végeztek. Július 24-én Zsablya határában négy helyen gyújtották fel a learatott gabonát. Július 25-én Hadikliget mellett volt nagyobb tüzeset, majd július 26-án ismét Zsablya közelében került sor ilyen szabotázsakcióra. A következő hetekben Sajkásszentiván, Tiszakálmánfalva, Káty, Zombor és Szabadka külterületén is történtek gyújtogatások.⁹

Július 26-án Újvidék határában egy karhatalmi járőr rajtaütött négy gyújtogatón. Tűzharcban két főt megöltek, kettőt pedig elfogtak. A kihallgatásuk során a nyomozók több kérdést is feltettek arra vonatkozóan, hogy a gerillák nem terveztek-e merényletet a magyar kormányzó ellen, akit a Délvidék felszabadításának tiszteletére rendezett ünnepségre, Szabadkára vártak. Az elfogott szerbek, akik kommunisták voltak, de inkább nacionalistának vallották magukat, a gyújtogatás tényét beismerték, következetesen tagadták azonban, hogy merényletre készültek volna Horthy ellen.¹⁰

A Minisztertanács július 22-i ülésén még úgy határozott, hogy augusztus 1-jétől bevezetik a polgári közigazgatást. A szabotázsakciók szaporodása miatt azonban az időpontot később augusztus 21-re módosították. Időközben ismét bevezették a rögtönbíráskodást a Délvidéken, és a katonai közigazgatás mellett működő csendőr csoportparancsnokság is a legszigorúbb fellépésre utasította az alakulatait minden ellenséges megnyilvánulással szemben.¹¹

Ilyen körülmények között a kormány úgy döntött, hogy a Délvidék visszafoglalásának megünneplésére július 27-én Szabadkán sorra kerülő rendezvény ne a korábbi revíziós sikerekhez hasonlóan zajló, nagy katonai parádé legyen, hanem inkább a népi hagyományhoz köthető, békés üzenetű rendezvény. Az ünnepség színhelyül a nagyobb létszámú magyar közösséggel rendelkező, agrárváros jellegű

Szabadkát választották, a vegyesebb lakosságú és urbánusabb Zombor vagy Újvidék helyett. A magyar határhoz közel fekvő település esetében egyszerűbb volt Horthy kormányzó látogatásának megszervezése is, és az utazás kevesebb biztonsági kockázattal járt.¹²

Az egész ország nyilvánosságának szánt rendezvénnyel kapcsolatos híradások erős érzelmi ráhatást gyakoroltak. A rádió, a különböző lapok széles körben utaltak történelmi múltra, hogy a honfoglalás óta mennyi csata zajlott a Délvidéken a pogányság erői, a tatár, a török, a „rác” hordák ellen, melyek csak pusztítást hoztak, míg a magyarság mindig a békés munkára törekedett. Emlékeztettek az 1848-as időszakra, amikor a szerb származású Damjanich János és Perczel Mór honvédjei védték ezen a területen a magyar hazát. Utaltak a lapok „Petrovics-Petőfi Sándor” szerb származására is. Mindezzel egy igen sematikus képet festettek a régió nemzetiségi viszonyairól, pozícionálták a szerb lakosságot, hogy vannak a magyarsággal sorsközösséget vállaló, „jó” szerbek, és vannak a nagyszerb nacionalizmust képviselő, balkáni mentalitású „rácok”, akik mindig is a magyarság ellenségei voltak.¹³

A „Magyar Kenyér Ünnepe” elnevezésű szabadkai rendezvény hivatalos szervezője a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Szolgálat volt Alföldi Alajos irányításával, természetesen a helyi közigazgatás bevonásával. Az ünnepség művészeti vezetőjének az Országos Magyar Bokréta Szövetség (Gyöngyösbokréta mozgalom) elnökét, Paulini Bélát kérték fel. Paulini számos nagyszabású népi bemutatót rendezett már, köztük egy „magyar kenyérünnepe” 1937-ben Szegeden. Etnográfiai szakmai körökben számos kritika érte a munkáját, hogy nem figyel kellően az eredetiségre, a rendezvényein megjelenő népviseletek, dalok és táncok, a bemutatott népszokások sokszor nem autentikusan összeillők. A közönséget azonban mindig lenyűgözte a műsorok látványa, a bemutatók nagy tetszést arattak. Paulini arra törekedett, hogy a szegedinél nagyobb léptékű, országra szóló rendezvényt szervezzen, egész napos programmal. Az esemény biztosítását az államrendőrség koordinálta, Buócz Béla vidéki rendőrfőkapitány-helyettes és Kolozsvár Andor szabadkai rendőrtanácsos vezetésével. Az ügy fontosságára való tekintettel a belügyminiszter Pataky Tibor államtitkár, a Miniszterelnökség Kisebbségi és Nemzetiségi osztályának vezetője társaságában július 23-án ellenőrző körutat tett a Délvidéken, és személyesen egyeztetett Szabadkán az előkészületekkel kapcsolatban.¹⁴

A kormányzói látogatást hosszas készülődés előzte meg, de az utolsó éjszaka is még vagy 200 ember dolgozott lámpafénynél. A várost fellobogózták, a kirakatokba Horthy Miklóst ábrázoló képek kerültek. A vasútállomástól a főtérre vezető utat egész hosszában nemzeti zászlókkal, virágokkal díszítették. Az utcai lámpák tartóoszlopai a rájuk akasztott drapériák nyomán úgy mutattak, mint a nemzeti-színű zászlórudak. Az ívlámpákat virágfüzerekkel kötötték össze. A főtérre vezető Kossuth Lajos utca torkolatában diadalkaput emeltek, csakúgy, mint szinte minden felszabadulási ünnepségen vagy a kormányzó korábbi kassai, illetve kolozsvári

bevonulása során. A rendezvény központi színhelyén, a Szent István téren (amit 1941 nyarán Adolf Hitler térre kereszteltek át) széles tribünt ácsoltak, fölé sátortetőt emeltek a kormányzó és a díszvendégek számára. A városháza tornyára, amely a tribün mögött háttérként szolgált, háromszínű drapéria került. A főtéren, körben 10-12 méteres zászlókat vontak fel. Az ünnepség jellegére utalva tipikus díszítő elemnek számítottak a búzából font koszorúk. Az útvonalon, amelyen Horthy Miklós és kísérete elhaladt, a megérkezése előtt virágokkal szórták tele az úttestet.¹⁵

Az eseményre nagyszámú vendég érkezett Szabadkára, a MÁV különvonatot indított. Jelen voltak német és olasz diplomaták, katonák, sajtóképviselők. A magyar kormányt Varga József kereskedelmi, Bánffy Dániel földművelésügyi, Laky Dezső közellátási miniszter, Zsindely Ferenc, Pataky Tibor, Bonczos Miklós, Bárczay János államtitkár, Balla Pál és Fery Tibor miniszterelnökségi tanácsos képviselték. Az országgyűlés részéről Agarasztó Tivadar, a felsőház jegyzője, és Törs Tibor, a képviselőház alelnöke vett részt a rendezvényen. Egyházi részről megjelent Zichy Gyula kalocsai érsek, Ágoston Sándor bácskai református püspök és Mosonyi Dénes kanonok. A vendégek között volt még számos más magyarországi közéleti személyiség, köztük Endre László, Pest vármegye alispánja, illetve a délvidéki magyar közélet reprezentánsai, Krámer Gyula, Deák Leó, Streliczky Dénes, Nagy Iván és Reök Andor (Szabadka későbbi főispánja). A katonai jelenlétet a szervezők tudatosan visszafogták. A korábbi bevonulási ünnepségekkel szemben nem vett részt az eseményen sem a honvédelmi miniszter, sem a Honvéd Vezérkar főnöke vagy a 3. hadsereg parancsnoka. A honvédség vezetését Littay András gyalogsági tábornok, a HM légügyi főcsoportfőnöke reprezentálta.¹⁶

Az ismert személyiségek mellett a délvidéki településekről, illetve az ország különböző pontjairól nagyszámú látogató érkezett. Több ezer közreműködő, népviseletbe öltözött fiatal vett részt a felvonuláson, magyar és nemzetiségi (szlovák, ruszin, német, sokác és bunyevác) csoportok, a bácskai települések küldöttségei. Sokan érkeztek csupán nézőként is, hogy részesei legyenek a reprezentatív eseménynek. A vendégek zsúfolásig megtöltötték a főteret és a környező, betorkolló utcákat.¹⁷

A kormányzó és felesége a Turán különvonaton érkezett a rendezvényre. A hat vagonból álló szerelvény közepén helyezkedett el az államfő 9-es számú, 1927-ben épült hattengelyes termes kocsija, míg a vonat végén a 12-es számú, gépkocsit szállító vagon kapott helyet. A kormányzó kíséretében jelen volt Bárdossy László miniszterelnök, Ullein-Reviczky Antal rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, sajtófőnök, valamint Keresztes-Fischer Lajos tüzérségi tábornok, főhadsegéd, a kormányzó Katonai Irodájának vezetője, emellett Koós Miklós tábornok első szárnysegéd és Brunswik György ezredes, a kormányzó útimarsallja.¹⁸

A szerelvény július 26-án 23.00 órakor indult Budapestről, és 2.50-kor érkezett Kelebiára, ahol éjszakázott. Reggel Horthy Miklósné istentiszteleten vett részt a helyi katolikus templomban, melyet Csizsár Géza plébános tartott. A templomnak

korábban nem volt orgonája, a látogatást követően a kormányzó felesége ajándékozott egyet a plébániának. A Turán 10.16-kor indult tovább, néhány perccel később átlépte a trianoni határt, és 10.30-kor futott be a szabadkai pályaudvarra. Amikor a szerelvény áthaladt a volt határon, Szabadkán tüzérségi díszsortüzet lóttek. Ez adta hírül a várakozóknak, hogy Horthy hamarosan megérkezik.¹⁹

A pályaudvaron a Délvidék és Szabadka katonai vezetői, valamint a 9. gyalogezred díszalegysége várta a kormányzót. A Turán megérkezését követően a katonazenekar eljátszotta a *Himnusz*t, majd a magas rangú katonák sorra jelentkeztek a kormányzó előtt: Silley Antal altábornagy a területileg illetékes V. hadtest parancsnoka, és vezérkari főnöke, Istóka Dezső vk. alezredes. Őket követte Novákovits Béla ny. altábornagy, a Délvidék katonai közigazgatási parancsnoka, Stomm Marcell tábornok, a 14. gyalogdandár parancsnoka, Bittó Dezső tábornok, Szabadka város katonai parancsnoka, és Deák László ezredes, a 9. gyalogezred parancsnoka. A kormányzó ellépett a díszszázad sorfala előtt, miközben újabb tüzérségi sortűz dördült. A díszegység másik oldalán a rendvédelem képviselői sorakoztak és jelentkeztek az államfőnél, köztük Buócz Béla vidéki rendőrfőkapitány-helyettes és Sellyey Vilmos csendőrezredes, a V. csendőrkerület parancsnoka.²⁰

A fegyveres testületek protokoll szerinti díszelgése után a Délvidék nevében Sántha György, a korábban feloszlatott délvidéki Magyar Párt egykori elnöke köszöntötte a kormányzót. Személyének kiválasztása szimbolikus jelentőségű volt, a magyar jelenlét folytonosságát, egyben a társadalmi élet reorganizálását jelképezte. Sántha elérzékenyült, és azt mondta a kormányzónak, hetvenkilenc évesen már nem is remélte, hogy megéri a napot, amikor a Délvidék ismét Magyarország része lehet. Horthy néhány percig beszélgetett az idős politikussal. Az eredeti protokoll szerint a délvidéki lakosság nevében további köszöntésekre került volna sor: Konráth Kornél igazgató a helyi német, Macskovich Jakab a bunyevác kisebbség nevében üdvözölte volna a kormányzót. A nemzetiségek ilyen erőltetett felvonultatása, amiből látványosan kimaradtak volna a szerbek, inkább kellemetlen, mintsem ünnepi benyomást kelthetett volna, ezért az utolsó pillanatban megváltoztatták a forгатókönyvet, és csak a magyarság képviselője kapott szót.²¹

A köszöntés után a felsorakozott vitézek és a frontharcosok sorfala között a kormányzó a várócsarnokba lépett, ahol felesége és a miniszterelnök tartózkodott. Itt Temessy Ákos ny. ezredes, vitézi székkapitány üdvözölte az államfőt, két kislány pedig virágcsokrot adott át a kormányzói párnak. Ezzel véget ért a pályaudvari fogadás, melynek főbb mozzanatait megafonon át közvetítették a főtéren és környékén várakozó sokezes közönség számára. Ezt követően Horthy és kísérete gépkocsin a főtérré hajtatott. Az útvonal mentén végig katonák, rendőrök, vitézek kordonja mögött ünneplő tömeg köszöntötte a kormányzót.²²

A főtérré érkezve az országos előkelőségek üdvözölték Horthyt, aki egy díszesen faragott, bőr bevonatú székben foglalt helyet a tribün közepén. A kormányzó

ezúttal is a szokásos ünnepi tengerésztishti egyenruhát viselte. Mellette ült felesége, fekete magyar ruhában, fehér köténnyel és fehér fátyollal. A központi ünnepség kezdetén a Szabadkai Magyar Olvasókör dalárdája Fehér Ödön vezényletével elénekelte a *Himnusz*t, majd egy erre az eseményre komponált köszöntő énekkel üdvözölték Horthyt a szabad Bácska földjén. Ezután színpompás felvonulásra került sor, kiszagdzák nagy csoportja nemzeti színű zászlókkal, árvalányhajjas kaplabban vonult el a dísztribün előtt. Az ég befelhősödött, szemerkélni kezdett az eső, de hamar el is állt. Az egyik újságcikk szerint az elfátyolosodó égbolt, a tompább fényviszonyok olyanná tették Szabadka zsúfolt főterét, mint egy templomhajó, ami csak növelte az esemény ünnepélyességét.²³

A rendezvény főszónoka Bárdossy László miniszterelnök volt, aki nem egy protokolláris eseményen megszokott fennkölt, de formális beszédet tartott, hanem gyakorlatilag politikai programot hirdetett a hadba lépő ország számára. Bárdossy először röviden a Délvidék felszabadulásáról beszélt, hogy huszonkét évnyi rácuralom, elnyomás és rabság után kerülhetett vissza ez a terület a magyar hazához. A miniszterelnök köszönetét fejezte ki a Délvidék népének, hogy az idegen megszállás ideje alatt is rendíthetetlen hittel és fáradhatatlanul művelte a földet, remélve, hogy egyszer újra szabadon arathat. Bárdossy köszönetet mondott a honvédségnek is, hogy felszabadította ezt a területet. A két gondolatot, a kétféle szerepet összekötve a kormányfő a magyarok évszázadok óta fennálló hivatásáról beszélt, hogy egyszerre kell katonának és gazdának lenniük, védelmezni és művelni a haza földjét.²⁴

A miniszterelnök kitért a jelenleg folyó háborúra és a hadba lépésre is. Kijelentette, hogy a honvédség „messzi északon” az ország védelméért, a haza biztonságáért és egy új, igazságos európai rendért harcol, német és olasz szövetségeseivel, mert ez Magyarország jövőjének a záloga. Hangsúlyozta, hogy ezekben a nehéz időkben, Európa ezen szögletében Magyarország a rend és a békés munka első számú öre, biztosítója, tehát a magyar nemzet a saját érdekei érvényesítése mellett a termeléssel és a fegyveres harccal, mint már annyi évszázad során, egész Európának tesz szolgálatot. Bárdossy fontosnak tartotta leszögezni, üzenve bizonyos értelemben a nemzetközi közvéleménynek is, hogy a magyarság kardot mindig csak azért ragad, hogy a békés munka feltételeit biztosítsa. A honvédség most is védelmi háborút vív, a magyar kormánynak nincsenek hódító ambíciói, nem akar idegen területeket megszerezni, és nem kerget álmokat sem, vagyis nem törekszik az egykor volt Nagy-Magyarország mindenáron való visszaállítására. Semmitől sem retten vissza azonban a magyar haza, a magyarok lakta területek védelmében. Ezzel a kijelentéssel egyúttal megerősítette minden eddigi területi gyarapodások, beleértve a Délvidék visszavételének jogszerűségét is.²⁵

A miniszterelnök emlékeztetett a Szent István-i gondolatra, hogy a magyarság jóakarátú és befogadó, bizalommal van minden jövevény iránt, aki hűséges ehhez a hazához, tiszteli a törvényeit, és kiáll az erős és egységes ország mellett. Hangsúlyozta,

hogy a magyarok és a régió más népei (németek, sokácok, bunyevácok) sok századon át békésen éltek és dolgoztak együtt a Magyar Királyság uralma alatt. Ugyanakkor jól érezhető distinkcióval kiemelte, hogy a honfoglaló magyarság teremtett államot a Duna-völgyében, és a többi nép csak később csatlakozott hozzá, de az ő boldogulásuk kulcsa is egy erős magyar állam.²⁶

Bárdossy a kormány jövőbeni kötelezettségeként említette a mezőgazdaság fejlesztésének feladatát, a termelés korszerűsítését, a mezőgazdasági nevelés és képzés bővítését, illetve – ha csak általánosságban is – azt a szociális elvet, hogy senki se maradjon ellátás nélkül. Utalt a termőföld arányosabb elosztásának szükségességére is, ezen azonban nem a magyarországi nagybirtok felosztását értette, hanem a Délvidék elcsatolása után végrehajtott délszláv földreform felülvizsgálatát, az 1920 után betelepült szerb birtokosok földjének újraosztását. A másik oldalról, a társadalom kötelezettségéről beszélt a miniszterelnök. Kijelentette, mindenki felelős a nemzet boldogulásáért, ezért mindenkinek áldozatot kell hoznia. A termelést fokozni kell, és az egész társadalom ellen vét, aki kivonja magát a munkából, a hazáját árulja el, aki ezekben a nehéz időkben hátráltatja a termelést. Mindenkinek fegyelemmel, belátással és türelemmel kell teljesíteni az ország iránti kötelességét.²⁷

A miniszterelnök beszéde tehát nem Szabadkáról vagy az új kenyérről szólt, hanem ennek apropóján rádiószózatot intézett az ország lakosságához és a fronton harcoló katonákhoz. A kormány és a fennálló rendszer támogatására, erősítésére, védelmére szólította fel az embereket, hogy minden állampolgár a maga helyén, a földeken, a gyárakban, a honvédség kötelékében fegyelmezetten teljesítse a feladatát, mert ennek meglesz a jutalma, mindenkinek bőségesen jut majd a magyar földön termő gabonából készült új kenyérből.²⁸

Utolsó szavaival Bárdossy a kormányzót méltatta, és köszönetet mondott neki a nemzet nevében, mert huszonkét évvel korábban egy lerombolt ország, egy szétzilált nemzet, egy súlyos megélhetési gondokkal küzdő társadalom vezetését vállalta magára, és szilárd hittel, magával ragadó személyes példával összefogta az országot, rendet, működő gazdaságot teremtett, eltökéltsége és bölcsessége révén sikerült visszaszerezni az elszakított területek nagy részét. Az elmúlt két évtized gazdasági eredményei vagy a revíziós sikerek mögött természetesen nem Horthy Miklós egyéni teljesítménye áll, a kormányzó személye azonban egyre fontosabb szerepet kapott a politikai rendszer stabilizálásában, a mérsékelt alkotmányos parlamenti berendezkedés megőrzésében, ezért a miniszterelnök e rendezvény kapcsán is erősítette az államfő körül kialakított kultuszt.²⁹

Bárdossy után Bógner József, a szabadkai gimnázium tanára elszavalta Petőfi Sándor *Fekete kenyér* című versét, amely arról szólt, hogy bármilyen jó dolgok várnak is az emberre máshol a világban, a legjobb, a legkedvesebb számára mindig az otthoni, a hazai. Bógnert egyébként a belgrádi oktatási kormányzat Ószerbiába,

Palánkára helyezte tanítani, a magyar külügyminisztérium interveniálása nyomán került át több más középiskolai tanár kollégájával együtt néhány évvel korábban magyarlakta régióba, Szabadkára.³⁰

A program következő részeként népviseletbe öltözött legények és lányok díszes kendővel leterített saroglyán az újonnan aratott búzából készült, frissen sült kenyeret vittek a tribün elé. A kormányzó előtt búzakalászból font koszorúkat és koronát helyeztek el. Közben Dobó József horgosi gazda vette kezébe a kenyeret, és felkérte a kormányzót, hogy az évszázados szokásnak megfelelően szegje meg azt. Közben szavaival mintegy fogadalmat tett, hogy a Délvidék népe ezután is megbecsüli és híven szolgálja azt a földet, ami ezt a kenyeret adta. A jelenlévők nagy tapsal kísérték a jelenetet.³¹

A kormányzó felállt, és rövid beszédet mondott, amely mindössze öt mondatból állt. Nem tért ki a terület visszacsatolására, sem a régió a népeinek békés együttélésére, mint a korábbi felszabadítási ünnepségek során. Mindössze hálát adott az isteni gondviselésnek és a szorgalommal dolgozó népnek az új termésért, emellett reményét fejezte ki, hogy a kenyérből „*kicsinek, nagynak, szegénynek és tehetősnek*” mindig jut majd bőségesen. A kormányzó, aki nem volt különösebben jó szónok, mint általában, most is papírból olvasta ezeket a szavakat, amiben a rádióközvetítésnek is szerepe lehetett. Beszédét nagy ováció, hatalmas lelkesedés követte. Horthy átvette a kenyeret Dobótól, és megszegette, majd kezet fogott az előtte egy lépcsőfokkal lejjebb álló, fehér inget, fekete ruhát és csizmát viselő, fedetlen fejű gazdával.³²

Ezt követően vette kezdetét az a színes felvonulás, ahol mintegy 1200 ember, a Délvidék településeinek, társadalmi szervezeteinek képviselői, illetve az ország távolabbi részeiből érkezett küldöttségek, a Gyöngyösbokréta mozgalom tagjai népviseletbe öltözve, zászlókkal, virágokkal, aratási eszközökkel a kezükben elhaladtak a tribün előtt. A katonazenekar hangjaira először a földműves-küldöttségek vonultak fel: a Bácskát 102 fő képviselte, utána Pest, Baranya, Somogy, Bács-Bodrog és Csongrád képviselői következtek, majd a távolabbról érkező delegációk, erdélyiek, csíkiak és mádiak, németek, vendek, sokácok és bunyevácok, bukovinai székelyek, felvidéki szlovákok, kárpátaljai ruszinok – kaszát, sarlót, vizeskorsót, illetve búzakévé és liszteszsákot vivő fiatalok, pékek a kisütött friss kenyérral. Az újvidéki levették díszlépésben vonultak el a tribün előtt. A józseffalvai székely küldöttség megállt egy percre a kormányzó előtt, és Németh Kálmán plébános vezényletével elénekelték egy köszönő imát. A menetet az ország különböző részeiből érkező Gyöngyösbokréta-csoportok zárták.³³

A mintegy 30-40 perces felvonulás közben bemutatkoztak a kormányzónak a helyi közelet, a gazdasági és kulturális szféra vezetői. A felvonulás befejeztével a Szabadkai Magyar Olvasókör elénekelt a *Szózatot*, majd a katonazenekar eljátszotta a *Himnusz*t. Ezzel véget ért a központi ünnepség. Szabadkán a nap folyamán további rendezvényekre került sor. A szabadkai Bocskai Szövetség székházában leleplezték Horthy Miklós kormányzó arcképét. Délután a városi

stadionban nagyszabású Gyöngyösbokréta-gálát tartottak. A műsorban szerepeltek Tolna, Baranya, Pest, Csongrád és Bács megye táncos bokréta csoportjai (köztük a hosszúhetényiek, érsekcsanádiak, kalocsaiaiak, tápéiak), de ott voltak a délvidéki bokréták közül a gombosi, doroszlói, bácskerteszi, horgosi, illetve a Bácskába költözött bukovinai székely csoportok is.³⁴

A programnak eredetileg az is részét képezte volna, hogy a kormányzó katonákat tüntet ki, akik vitézséget tanúsítottak a Délvidék visszafoglalása során vívott harcokban. Az utolsó pillanatban azonban, a rendezvény demilitarizálása érdekében a kormány úgy döntött, hogy honvédelakulatok ne vonuljanak fel a főtéren. Ezért a központi ünnepség befejeződése után a kormányzó a pályaudvarra hajtatott, és ott, a várócsarnokban, kevésbé látványos körülmények között került sor az elismerések átadására. A 39. gyalogezred parancsnoka, Somlay Zoltán ezredes a MÉR tiszti keresztjét kapta, Erényi Lajos őrnagy, Szomolányi Gyula százados, Bátky Zoltán főhadnagy, Mály Lajos és Farkas hadnagy, valamint Lakatos zászlós pedig kormányzói dicséző elismerés, hadiszalagon a kardokkal (Signum Laudis) kitüntetésben részesült. A legénységi állományú katonák közül Magyar örvezető nagyezüst, Józsa hadapród őrmester, Imre és Géczi szakaszvezető kisezüst vitézségi érmet kapott, Veres őrmester, Lengyel, Papp és Kovács szakaszvezetők, Lévai örvezető és Szabó honvéd a bronz vitézségi érmet. A hősi halált halt Imre Pál szakaszvezető helyett az édesanyja, Géczi Barnabás szakaszvezető helyett pedig a felesége vette át az elismerést.³⁵

A kitüntetések után a kormányzó jelenlétében lelepleztek egy emléktáblát, amit a felszabadító 14. gyalogdandár tiszteletére a pályaudvar előcsarnokában állítottatott a város, ahol április 12-én a leghevesebb harcok folytak. Ezt követően ágyúk dízsortüze és a *Himnusz* hangjai közepette Horthy Miklós és kísérete felszállt a Turán különvonatra, amely 12.30-kor elhagyta Szabadkát. A kormányzó és felesége Ceglédig utazott a vonattal, ahol gépkocsiba szálltak, és Kenderesre hajtottak.³⁶

A rendezvény részleteinek kialakítása, az elhangzó beszédek, a megjelenő sajtócikkek, méltatások egyértelműen tanúskodtak arról, hogy a Délvidék visszacsatolásának utólagos megünneplésén túl ez az esemény átfogóbb üzenetet közvetített az ország lakossága számára. A szervezők előre számoltak azzal, hogy július 27-én az egész ország Szabadkára figyel majd, és a rádióközvetítés, majd a filmhíradó révén az emberek nagy tömegei bizonyos értelemben a személyes részesévé válnak az ott történeteknek. Ennek nyomán a szabadkai rendezvényt a rendszerpropaganda egyik fontos eseményének szánták, amely a társadalmi összetartozásról, a fegyelmezett kötelességteljesítésről, a szükségszerű háborús részvételről, a kormányzat felelősségteljes működéséről és mindenekelőtt a kormányzó meghatározó szerepéről szólt, amit a nemzeti célok megvalósulásának legfőbb zálogaként jelöltek meg.³⁷

A háborúba lépő országban különösen nagy hangsúlyt kapott, hogy Horthy Miklós elkötelezett, eltökélt és bölcs vezetésével, kitartó munkával, következetes együttműködéssel és társadalmi szolidaritással minden nehézséget sikeresen legyőzhet

az ország. Az ünnepség hozzájárult a kormányzó körüli kultusz továbbépítéséhez. A beszédek, az újságcikkek ország-gyarápító és felszabadító vezérként említették Horthyt, személy szerint neki tulajdonítva, hogy a Délvidék visszakerült Magyarországhoz, holott a kormányzónak nem volt közvetlenül része a katonai eseményekben, ahogyan a többi területi gyarapodás során sem. Az általa kiadott hadparancs inkább szimbolikus jelentőségű volt.³⁸

A kormányzói reprezentáció, a Horthy Miklósról közvetített kép azonban a szabadkai rendezvény időszakára a korábbiakhoz képest már bizonyos mértékben megváltozott. A híradások kiemelték, hogy a Bácska fegyveres visszaszerzése után az ország vezére békés termelő munkát hirdetett. A Magyar Kenyér Ünnepe a kormányzó mint az „ország gazdája” jelent meg. A hadműveletek óta eltelt hosszú idő, a rendezvény külsőségeinek demilitarizált jellege, a földművelő nép és az aratóünnepmotívum központba állítása révén Horthy nem hódító hadvezérként, hanem mint a földet (az országot) birtokló gazda (kegyúr, monarcha) volt jelen Szabadkán. Ezt az üzenetet jól illusztrálta a nagy példányszámban megjelenő képes hetilap, a *Képes Vasárnap* címlapja, ahol a kenyeret megszegésre felajánló, lehajtott fejű (egy lépcsőfokkal lejjebb álló) Dobó hódolatát Horthy uralkodói gesztussal fogadta. Tudatos szereposztás volt, hogy a honvédség, a „kivont kard” a miniszterelnök beszédében szerepelt, miközben az altengernagyi díszben reprezentáló kormányzó szavaiból a földművelő nép megbecsülése és a társadalmi szolidaritás gondolata csendült ki. Néhány mondatos beszédét egyes lapok úgy aposztrofálták, hogy „sugárzó bölcsességgel” jelölte meg a magyar politika legfontosabb feladatát.³⁹

Ugyanezt a gondolatot képviselték azok a megfogalmazások, hogy a szabadkai ünnepség tulajdonképpen a nehéz munkát végző földműves nép és az ország sorsát nagy felelősséggel irányító politikai vezetés nagy találkozása, a kölcsönös bizalom és megbecsülés jegyében. Bárdossy maga is köszönetet mondott a gazdáknak és a mezőgazdasági munkásoknak, s fontos szempontként emelte ki, hogy ne legyenek ellátatlanok az országban, a kormányzó beszéde pedig gyakorlatilag csak erről szólt. A sajtóméltatások ki is emelték, hogy a megújuló Magyarország vezetése szociális érzékenységről tett tanúbizonyságot Szabadkán.⁴⁰

Ugyancsak hangsúlyos momentuma volt az ünnepségnek, a miniszterelnöki beszédnek és a sajtó-megnyilatkozásoknak az a gondolat, hogy a társadalmi összetartozásnak felekezeti és anyanyelvi különbségektől függetlenül kell érvényesülnie, hogy a magyar (politikai) nemzetcsaládba minden, a hazához hű állampolgár beletartozik. A nemzeti sorsközösség megbonthatatlan és szétszakíthatatlan egysége kovácsolta az évszázadok alatt az együtt élő népeket, a délvidéki németek, sokácok és bunyevácok, vagy az ország más területein lakó szlovákok, ruszinok saját nyelvük, kultúrájuk, vallásuk ellenére egy közösséget alkotnak a magyarsággal. Mindez azonban sem a részt vevő politikusok, sem az eseményről szóló híradások szerint nem terjedt ki minden magyarországi nemzetiségre.⁴¹

A szerbekről ilyen összefüggésben sem Bárdossy, sem Horthy nem tett említést. 1938 novemberében Kassán a kormányzó szlovák, illetve szlovják nyelven is szólt a bevonulási ünnepség közönségéhez, és jó hazafiként békés együttműködésre kérte őket. A magyar csapatok délvidéki bevonulásakor kiadott kormányzói kiáltvány még vitéz szerb népről beszélt, amely nem ellensége a magyarnak. Ehhez képest az 1941. július 27-i ünnepségen nem hangzott el szerb szó, és nem került említésre a szerb nemzet. Nem jelentek meg az ünnepség résztvevői vagy a beszédekben említésre kerülő nemzetiségek között a horvátok sem, akikkel a Muraköz Magyarországhoz csatolása kapcsán ebben az időszakban kiéleződött a feszültség. Észak-Erdély visszacsatolását is számos probléma, etnikai feszültség kísérte, így nem képviseltették magukat az ünnepségen a román kisebbség képviselői sem.⁴²

A rendezvény nagy hatást gyakorolt a jelenlévőkre, valamint szélesebb körben az egész délvidéki magyarságra. A korábbi jugoszláv időkben ilyen jellegű nagyobb magyar nemzeti vagy népi ünnepség megtartására nem volt lehetőség, esetenként problémát okozott a *Himnusz* vagy a *Szózat* nyilvános eléneklése is. A szabadkai rendezvényen – Magyarország legfőbb vezetői jelenlétében – egy egész város nemzeti díszet öltött. A *Himnusz*, a *Szózat*, magyar katonazene és a legkülönbélebb vidékek magyar népdalai hangzottak el, miközben a résztvevők döntő többsége magyar népviseletet, illetve nemzeti jelvényeket viselt. Paulini rendezése etnográfiai hitelesség szempontjából talán nem, de egy alapvetően politikai mondanivalót hordozó ünnepség reprezentatív megjelenítéséhez tökéletesen megfelelt. Akik jelen voltak, vagy akik a rádióközvetítés, illetve a filmhíradó révén váltak részeseivé az eseménynek, számos ismerős motívummal találkoztak, ami hatással volt magyarságérzésükre, identitástudatukra.⁴³

A rendezvény vizuális elemei a miniszterelnök beszédében megfogalmazott magyar hivatás, a katona és a gazda szerepére reflektáltak. Az eseményre több változatban is kiadott plakát egy földműves párt ábrázolt a gabonaföldön, de kezükben kardot és pajzsot tartottak. A Magyar Posta a szabadkai ünnep alkalmából emlékbélyegzést vezetett be. A bélyegzőn a címer és a Szent Korona rajza előtt egy páncélos kar volt látható, amely három búzakaralászt tartott. Az eseményről tudósító *Magyar Világhíradó*, miközben a miniszterelnök beszédéből a Szovjetunió elleni hadba lépés szükségességét magyarázó részt emelte ki, képeiben az ünneplő, felvonuló földműveseket, illetve a kormányzó kenyérszégését mutatta.⁴⁴

A rendezvény politikai üzenete, ami a rádióközvetítés, a filmhíradó és a sajtóhírek révén az ország egész közvéleményéhez eljutott, elsősorban az volt, hogy Horthy Miklós bölcs és eltökélt vezetése a mostani vérzivataros időkben is biztosítani tudja az ország boldogulását. Fokozatosan bővül a revízió, az egykor elcsatolt magyarság döntő része már visszakerült az anyaországhoz. Háborúban áll Európa, Magyarország azonban még a béke szigete, egy otthonos, „búzaszalma illatú szöglet”, ahol jól

megférnek egymás mellett a magyarok és a velük élő népek. Mindennek a feltétele a kormányzat által kijelölt célok melletti felsorakozás, a politikai nézetek, a származás, a vallás és más különbségek fölé emelkedő társadalmi összefogás, a nehézségeket elviselő, fegyelmezett kötelességteljesítés. A Szabadkán elhangzó „felhívásra” sorra reflektáltak az ország különböző intézményei, testületei, önkormányzatok, társadalmi egyesületek. Ungvár törvényhatósága Siménfalvi Árpád főispán vezetésével 1941. július 31-én tartott közgyűlést, amelyen megemlékeztek a szabadkai Magyar Kenyér Ünnepe elhangzott kormányzói és miniszterelnöki beszédéről. Kijelentették, hogy a város lakossága az ott elhangzottak szellemében szorgalmasan dolgozik, és bízik az ország jövőjében.⁴⁵

Az 1941. július 27-i szabadkai rendezvény sok tekintetben különbözött a korábbi revíziós eredmények kapcsán tartott ünnepektől. Nem csupán a katonai vagy politikai sikerről, a lezajlott visszacsatolásról szólt, hanem az ország előtt álló nehéz háborús esztendőkre próbált bizalmat önteni az ország lakosságába.

JEGYZETEK

- ¹ Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény (a továbbiakban: HIM HL TGY) 2191. 131.; Horváth Csaba – Lengyel Ferenc: *A délvidéki hadművelet, 1941. április*. Budapest, 2003. 88–91. (a továbbiakban: Horváth–Lengyel 2003.)
- ² HIM HL TGY 3156. 207–201.; Horváth–Lengyel 2003. 78–79., 94–95., 100–101.; Ravasz István: *A délvidéki hadművelet*. In: Vincze Gábor (szerk.): *Visszatér a Délvidék, 1941*. Budapest, 2011. 81. (a továbbiakban: Ravasz 2011.)
- ³ HM HL Honvéd Vezérkar Főnöke (a továbbiakban: VKF) Eln. 4. 59 417/1942.; Mészáros Sándor: *Holttá nyilvánítva. Délvidéki magyar fátum 1944–1945*. Budapest, 1995. 9–10. (a továbbiakban: Mészáros 1995.); A. Sajti Enikő: *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szeged, 2010. 78–79. (a továbbiakban: A. Sajti 2010.)
- ⁴ Szilágyi István: *Egy magyar katona feljegyzései a bevonulásról*. In: Vincze Gábor (szerk.): *Visszatér a Délvidék, 1941*. Budapest, 2011. 107–111.
- ⁵ Kovács Csaba: *A „Délvidék” és a „Vajdaság” 1941 és 1948 között a sajtó és az emlékezet tükrében*. In: Hornyák Árpád – Bíró László (szerk.): *Magyarok és szerbek a változó határ két oldalán, 1941–1948*. Budapest, 2016. 135. (a továbbiakban: Kovács 2016.); Dévavári Zoltán: *Ez történt Szabadkán. Emberi sorsok, tragédiák – A szabadkai zsidóság a második világháborúban (1941–1944)*. Szabadka, 2014. 15.; Magyar Világhíradó 1941. 899/6. sz.; *Vasárnap tartotta Szabadka felszabadulási ünnepélyét*. Esti Újság, VI. évf. (1941) 117. sz. 6.; *Kétnapos felszabadulási ünnepélyt rendezett Újvidék*. Esti Újság, VI. évf. (1941) 117. sz. 4.
- ⁶ Horel, Catherine: *Horthy*. Budapest, 2017. 247. (a továbbiakban: Horel 2017.); *A magyar kenyér ünnepe Szabadkán. Képes Vasárnap, (1941) 31. sz. 499–501.*
- ⁷ Kiss Gábor Ferenc: *„Lovon, gyalog, autón, biciklin, vasúton...” A Magyar Királyi Honvédség gyorscsapatai*. Szeged, 2014, 170., 180–186.; Horel 2017. 247.
- ⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 27. Minisztertanács (a továbbiakban: MT) Jkv. 1941. július 1.
- ⁹ HIM HL Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HM) Eln. 13. 141 042/1941., Kovács Jenő: *A bácskai partizánharcokról*. Csendőrségi Lapok, XXXII. évf. (1941) 16. sz. 508–509.; Petkovics Kálmán: *Áprilistól novemberig*. Szabadka, 1973. 51. (a továbbiakban: Petkovics 1973.)

- ¹⁰ A. Sajti Enikő: *Délvidék 1941–1944. A magyar kormányok délszláv politikája*. Budapest, 1987. 135–136. (a továbbiakban: A. Sajti 1987.)
- ¹¹ MNL OL K 27. MT Jkv. 1941. július 22., július 29., augusztus 12.; A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004. 236–237. (a továbbiakban: A. Sajti 2004.)
- ¹² Horel 2017. 247.; Rudolf 2011. 328.; *Kormányzó urunk és Bárdossy miniszterelnök beszéde Szabadka ünnepén*. Délmagyarország, XVII. évf. (1941) 171. sz. 2–3. (a továbbiakban: Kormányzó urunk 1941.)
- ¹³ Jánossy Gábor: *A kenyér ünnepe*. Az Újság, XVIII. évf. (1941) 171. sz. 3. (a továbbiakban: Jánossy 1941.); *A béke és az alkotó munka jegyében szegte meg az ország kormányzója az új kenyeret a felszabadult Délvidék földjén*. Új Magyarország, VIII. évf. (1941) 171. sz. 1. (a továbbiakban: A béke és az alkotó munka 1941.)
- ¹⁴ MNL OL K 589. Kormányzói Kabinet Iroda (a továbbiakban: KKI) KKI X.4233. 8937. d. C.4.7.; Szász Ferenc: *Kassa és Kolozsvár után vasárnap Szabadka köszöntötte a kormányzót és ünnepelte a feltámadást*. Délmagyarország, XVII. évf. (1941) 171. sz. 3–5. (a továbbiakban: Szász 1941.); *Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter délvidéki körútja*. Új Magyarország, VIII. évf. (1941) 168. sz. 7.
- ¹⁵ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 18. kiadás ; A. Sajti, 2004. 162.; Lakatos Vince: *A kormányzó és hitvese a magyar kenyér bácskai ünnepén*. Nemzeti Újság, XXIII. évf. (1941) 171. sz. 3–4. (a továbbiakban: Lakatos 1941.); Kovács Ákos: *A kitalált hagyomány*. Pozsony, 2006. 147. (a továbbiakban: Kovács 2006)
- ¹⁶ Kelemen Ernő: *A kormányzó úr szózata Szabadkán, a magyar kenyér ünnepén*. Pesti Hírlap, LXIII. évf. (1941) 171. sz. 3–4. (a továbbiakban: Kelemen 1941.); *A magyar kenyér ünnepe Szabadkán*. Esti Újság, VI. évf. (1941) 171. sz. 2. (a továbbiakban: A magyar kenyér ünnepe 1941.); *Horthy Miklós kormányzó szegte meg országra szóló ünnepség keretében Szabadka magyar kenyerét*. Ellenzék, LXII. évf. (1941) 171. sz. 1. (a továbbiakban: Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941.)
- ¹⁷ Lakatos 1941. 3–4.; Balázs Kovács Sándor: *A Gyöngyösbokréta mozgalom Tolna Megyében*. A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, (2011) 33. sz. 315. (a továbbiakban: Balázs Kovács 2011.)
- ¹⁸ A béke és az alkotó munka 1941. 1–2.
- ¹⁹ MNL OL K 149. Belügyminisztérium (a továbbiakban: BM) BM VII. Res 1941-4-5050. 12 543/1941.; *The Regent's Speech at Szabadka on the „Hungarian Bread Day”*. Danubian Review, Vol. 9. (1941) No. 4. 18–21. (a továbbiakban: The Regent's 1941.); *A kormányzó a visszatért Délvidéken*. Reggeli Újság, XXII. évf. (1941) 182. sz. 1–2.
- ²⁰ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 18. kiadás.; Szász 1941. 3–5., Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941. 1.; *A magyar kenyér ünnepe 1941. 1.*
- ²¹ MNL OL K 149. VII. Res 1941-4-5050. 12 543/1941.; Lakatos 1941. 3–4.; *A kormányzó a visszatért Délvidéken*. Reggeli Újság (Újvidék) XXII. évf. (1941) 182. sz. 1–2. (a továbbiakban: A kormányzó a visszatért Délvidéken. 1941.); *A béke és az alkotó munka 1941. 1.*
- ²² MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 18. kiadás.; A. Sajti 2004. 162.; Kelemen 1941. 3.
- ²³ Kovács 2006. 148.; Balázs Kovács 2011. 315.; Lakatos 1941. 3–4.; *A Magyar Kenyér Ünnepén a kormányzó szegte meg az új magyar kenyeret*. Zala Megyei Újság, XXIV. évf. (1941) 170. sz. 1. (a továbbiakban: A Magyar Kenyér Ünnepén, 1941.)
- ²⁴ Magyar Világhíradó 1941. 910/6. sz.; *A magyar kenyér ünnepe*. Tolnamegyei Újság 23. évf. (1941) 57. sz. 1. (a továbbiakban: A magyar kenyér 1941.) 1.; *Horthy Miklós kormányzó urunk: Kicsinek, nagynak, szegénynek, tehetősnak, mindig egyformán jusson bőségesen a magyar kenyérből*. Pécsi Napló, L. évf. (1941) 170. sz. 1–2. (a továbbiakban: Horthy Miklós kormányzó urunk 1941.); *A Magyar kenyeret és a felszabadulást ünnepelte a Délvidék népe*. Függetlenség, IX. évf. (1941) 171. sz. 3–4. (a továbbiakban: A magyar kenyeret 1941.)
- ²⁵ Lakatos 1941. 3–4.; Kelemen 1941. 3.; *A Magyar kenyeret 1941. 4.*; *A Magyar Kenyér Ünnepén 1941. 1.* *A béke és az alkotó munka 1941. 2.*; *Kormányzó urunk 1941. 2–3.*; *A kormányzó a hazatért Szabadkán megszegte az új magyar kenyeret*. 8 Órai Újság, XXVII. évf. (1941) 171. sz. 3–4. (a továbbiakban: A kormányzó a hazatért Szabadkán 1941.)
- ²⁶ Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941. 1.; Horthy Miklós kormányzó urunk 1941. 1.
- ²⁷ Kelemen 1941. 3.; Lakatos 1941. 3–4.; Kovács Ákos: *Az Új Kenyér ünnepe*. Beszélő, IX. évf. (2004) 7. sz. 63–64. (a továbbiakban: Kovács 2004.); Horthy Miklós kormányzó urunk 1941. 1.
- ²⁸ Rudolf 2011. 328.

- ²⁹ Kelemen 1941. 3.; Kovács 2004. 63–64.; A magyar kenyér 1941. 1.; A Magyar kenyeret 1941. 3.; Kormányzó urunk 1941. 2–3.
- ³⁰ *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945.* II. köt. (Összeállította és sajtó alá rendezte: Ádám Magda) Budapest, 1965. 72b. dok. 216.; A béke és az alkotó munka 1941. 2.
- ³¹ Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941. 1.; A Magyar kenyeret 1941. 4.; A kormányzó a hazatért Szabadkán 1941. 3.
- ³² MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 21. kiadás.; Kovács 2004. 63–64.; Kovács 2006. 148.; A béke és az alkotó munka 1941. 2.; A Magyar Kenyér Ünnepe 1941. 1.
- ³³ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 27. 21. kiadás.; Lakatos 1941. 3–4.; Balázs Kovács 2011. 315.; Kovács 2006. 148.; Horthy Miklós kormányzó urunk 1941. 2., A magyar kenyér 1941. 1.; The Regent's 1941. 18–23.; A kormányzó a visszatért Délvidéken 1941. 1–2.
- ³⁴ Turbucz Dávid: *A Horthy-kultusz, 1919–1944.* Budapest, 2016. 214. (a továbbiakban: Turbucz 2016.); Lakatos 1941. 3–4.; Jánossy 1941. 3.; Horthy Miklós kormányzó szegte meg 1941. 1.; A béke és az alkotó munka 1941. 1–2.
- ³⁵ MNL OL K 149. BM VII. Res. 1941-4-5050. 12 543/1941.; Kovács 2004. 64–65.; *A magyar kenyér ünnepe Szabadkán.* Képes Vasárnap, (1941) 31. sz. 499–501.; Horthy Miklós kormányzó urunk 1941. 2.; A Magyar kenyeret 1941. 4.; A Magyar Kenyér Ünnepe 1941. 1.
- ³⁶ Kelemen 1941. 4.; Móricz Béla: *Stomm Marcel altábornagy.* Budapest, 2006. 148.; A magyar kenyér ünnepe 1941. 4.; A béke és az alkotó munka 1941. 2.
- ³⁷ Rudolf 2011. 328.
- ³⁸ Turbucz 2016. 214.; Lakatos 1941. 3–4.; A Magyar kenyeret, 1941. 4.; A béke és az alkotó munka, 1941. 1.
- ³⁹ Kovács 1942. 508.; Kovács 2004. 63–65.; Petkovics 1973. 110–111.; Temesy Győző: *Országgyarapító Horthy Miklós.* Budapest, 1941. 163–165.
- ⁴⁰ A kormányzó a hazatért Szabadkán 1941. 4.
- ⁴¹ Jánossy 1941. 3.; A kormányzó a hazatért Szabadkán 1941. 4.
- ⁴² MNL OL K 149. VII. Res 1941-4-5050. 12 543/1941.; Lakatos 1941. 3–4.; A kormányzó a visszatért Délvidéken 1941. 1–2.; A béke és az alkotó munka 1941. 1.
- ⁴³ Kovács 2016. 134–135
- ⁴⁴ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 25. 24. kiadás.
- ⁴⁵ MNL OL K 428. MTI Napi hírek, 1941. július 31. 36. kiadás.